

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษา : การทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่ง
บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

Knowledge Management of Local Wisdom, Case Study : Weaving of Lao Krang
Cultural Community of Ban Kut Chok Nong Ma Mong District Chainat Province

วรรณภา หนูขาว

หลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (กลุ่มวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

6414880038@rumail.ru.ac.th

Wannapa Nukhao

Master of Political Science Program (Interdisciplinary Courses for Local Development)

Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University

6414880038@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการสร้างความรู้และการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท 2) ศึกษาการสะสมความรู้ การจัดเก็บความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท 3) ศึกษาการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท กลุ่มตัวอย่างที่ได้ดำเนินการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยวิธีแบบเจาะจง จำนวน 12 คน ประกอบด้วย สมาชิกในชุมชนที่ประกอบอาชีพทอผ้า ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชุมชน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกุดจอก นักพัฒนาชุมชน อาจารย์โรงเรียนในตำบลกุดจอก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา สังเคราะห์ สรุป โดยวิธีอุปนัย และนำเสนอแบบพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า 1) การแสวงหาความรู้/การสร้างความรู้การทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษ ได้รับความรู้การทอผ้าจากวิทยากร โดยการเข้าร่วมอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพการทอผ้า และมีการหาความรู้เพิ่มเติมจากกลุ่มทอผ้าชุมชนอื่น/สื่อสังคม 2) การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั่งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ได้มีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าโดยการจัดทำเป็น

หนังสือหมู่บ้านวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก ได้มีการรักษาความเป็นเอกลักษณ์และมาตรฐานในการทอผ้า ด้วยการรักษาลายผ้าเดิม และได้จัดทำศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑสถานลาวครั้งบ้านกุดจอกพร้อมเว็บไซต์เกี่ยวกับชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท มีการสอนทอผ้าให้กับลูกหลานภายในเครือญาติ และผู้ที่สนใจทอผ้า เพื่อเป็นการสืบทอด ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไม่ให้สูญหายไป แต่ปัจจุบันเกิดปัญหาและอุปสรรคด้านการถ่ายทอดความรู้ พบว่า การถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มทอผ้า คือเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนขาดความสนใจในอัตลักษณ์ผ้าทอลาวครั้ง เนื่องจากเยาวชนรุ่นใหม่มีความห่างหายไปจากชุมชน

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ของตนเองไว้อย่างเหนียวแน่น อาทิ ประเพณีบายศรีสู่ขวัญต้อนรับผู้มาเยี่ยมเยือน ภาษาพูด ดนตรีพื้นเมือง อาหารท้องถิ่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำขนมจีนโบราณ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในด้านการรักษาด้วยสมุนไพร การนวดแผนโบราณ การแต่งกายด้วยผ้าทอพื้นบ้าน การทอผ้าลวดลายที่มีเอกลักษณ์คือ ผ้าซิด ผ้าจก และ ผ้ามัดหมี่ ทอทั้งผ้าฝ้ายและผ้าไหม ผ้าทอที่ใช้ในพิธีทางศาสนา ผ้าคลุมหัวนาค ผ้าห่อคัมภีร์ ผ้าทอใช้ใน ชีวิตประจำวัน ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า หมอนน้อย หมอนเท้า ถุงขนมเส้น และมีการจัดงานประเพณีท้องถิ่น ที่ได้ยึดถือกันมายาวนาน

เพื่อให้เล็งเห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้ง บ้านกุดจอก และการจัดการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงอยู่ให้เห็นจนถึงปัจจุบัน การวิจัยครั้งนี้ จึงมุ่งเน้นการศึกษาการสร้างความรู้และการพัฒนาความรู้ การสะสมความรู้ การจัดเก็บความรู้ และการถ่ายทอด ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท โดยนำแนวคิดการจัดการความรู้มาใช้ในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในกลุ่มทอผ้า รวมถึงกระบวนการจัดการความรู้เพื่อพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ให้ดำรงอยู่และพึ่งพาตนเองได้ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาการสร้างความรู้และการพัฒนาความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้าน กุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท
2. ศึกษาการสะสมความรู้ การจัดเก็บความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุด จอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท
3. ศึกษาการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก อำเภอ หนองมะโมง จังหวัดชัยนาท

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย 1. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเวศ วะสี (อ้างถึงใน หทัยรัตน์ บุญโยปัทม์, 2561 หน้า 5) ได้นิยามภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า ชุดความรู้ที่เกิดจากสติปัญญาของคนในท้องถิ่น และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา ภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นจะไม่เหมือนกัน เพราะถูกสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิต สังคม และในสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน 2. แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทอผ้า ทรงพล ต่วนเทศ (2555, หน้า 19) องค์ความรู้เกิดขึ้นจากการที่มนุษย์ต้องการเอาชนะธรรมชาติ จึงเกิดการคิด การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว ทำให้เกิดการสั่งสมความรู้ การคิดพัฒนาสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง การทอผ้าพื้นเมืองเกิดจากการเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษที่สืบทอดต่อกันมา ปัจจุบันชาวบ้านจึงนำองค์ความรู้ดั้งเดิมนั้นมาใช้ในการทอผ้า และยังมีการพัฒนาเทคนิควิธีการทอ การย้อม การออกแบบสีสันทดลายนบนผืนผ้าให้เข้ากับยุคสมัยแต่แฝงไปด้วยกลิ่นไอแบบโบราณ ทำให้การทอผ้าพื้นเมืองแต่ละถิ่นฐานมีความวิจิตรงดงามที่แตกต่างกัน เพราะรากเหง้าภูมิปัญญาต่างกัน การเลือกใช้วัสดุ อุปกรณ์แต่ละที่ก็ต่างกัน ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมของแต่ละท้องถิ่น 3. แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้ ความรู้ (Knowledge) คือ สิ่งที่สั่งสมมาจากการศึกษา เล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะความเข้าใจ หรือ สารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้รับมาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิด หรือการปฏิบัติ องค์กรวิชาในแต่ละสาขา (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542, ออนไลน์) 4. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ เจษฎา นกน้อย และคณะ (2553, หน้า 42-44) ได้แบ่งกระบวนการจัดการความรู้เป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) 2) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) 3) การจัดเก็บและคืนความรู้ (Knowledge Storage and Retrieval) 4) การถ่ายทอดความรู้และการนำมาใช้ประโยชน์ (Knowledge Transfer and Utilization)

วิธีดำเนินการศึกษา

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาคครั้งนี้ ได้แก่ สมาชิกในกลุ่มที่ประกอบอาชีพการทอผ้าบ้านกุดจอก ผู้นำกลุ่มทอผ้าบ้านกุดจอก ปราชญ์ชุมชนของบ้านกุดจอก และภาคราชการที่เกี่ยวข้อง กลุ่มตัวอย่าง ได้มาจากการเลือกตัวอย่างโดยวิธีเจาะจง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 คือ กลุ่มทอผ้า สมาชิกในชุมชนที่ประกอบอาชีพทอผ้า บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท จำนวน 6 คน กลุ่มที่ 2 คือ ภาคประชาชน ผู้นำชุมชนที่ประกอบอาชีพในการทอผ้า และปราชญ์ชุมชน จำนวน 3 คน กลุ่มที่ 3 คือ หน่วยงานภาครัฐ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการทอผ้า บ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท ได้แก่

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลกุดจอก นักพัฒนาชุมชน อาจารย์โรงเรียนในตำบลกุดจอก จำนวน 3 คน
รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น จำนวน 12 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ที่มีแนวคำถาม แบบสังเกต สมุดจดบันทึก เครื่องบันทึกเสียงและกล้องถ่ายภาพ (Smartphone) โดยแบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างที่ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ซึ่งได้แก่ ผู้นำกลุ่มทอผ้า สมาชิกกลุ่มที่ ประกอบอาชีพการทอผ้า ปราชญ์ชุมชน นักพัฒนาชุมชน อาจารย์ในโรงเรียน 2) ข้อมูลทุติยภูมิ เป็นข้อมูลที่รวบรวมจากเอกสาร วารสาร บทความ สารนิพนธ์ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสืบค้นข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้ศึกษาได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) ประสานด้วยวาจาขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล 2) ศึกษาจากเอกสารของกลุ่ม การวิเคราะห์เนื้อหาของเอกสาร 3) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม 4) การสัมภาษณ์เชิงลึก

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ที่ได้มาจำแนกหมวดหมู่ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูลที่เก็บรวบรวม จากนั้นนำมาแยกจัดหมวดหมู่ โดยอาศัยการตีความที่มีกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐาน และนำมาสังเคราะห์สรุปเป็นประเด็น โดยวิธีการอุปนัย (inductive) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยและตัวแปรที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของการพรรณนาความ

สรุปผลและอภิปรายผล

สรุปผลการศึกษา

1. การแสวงหาความรู้/การสร้างความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดจากการได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจากบรรพบุรุษ โดยถ่ายทอดภูมิปัญญาการทอผ้าจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน ได้รับความรู้การทอผ้าจากวิทยากร โดยการเข้าร่วมอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพการทอผ้าต่าง ๆ เนื่องจากทางจังหวัดได้มีการจัดโครงการต่าง ๆ และการหาความรู้เพิ่มเติมจากกลุ่มทอผ้าชุมชนอื่น/สื่อสังคม (โซเชียลมีเดีย) จากการที่มีสมาชิกกลุ่มทอผ้าบางรายมีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ โดยการไปเป็นวิทยากรให้กับกลุ่มทอผ้าชุมชนอื่น จึงทำให้เห็นทักษะ เทคนิคการทอผ้าต่าง ๆ เกิดการสร้างความรู้ให้แก่กันผ่านตัวบุคคล

และนำมาสร้างความรู้ให้กับสมาชิกในกลุ่ม สมาชิกในกลุ่มบางรายก็สนใจที่จะศึกษาวิธีการทอผ้าเพื่อให้เกิดความรวดเร็ว หรือสรรหาลวดลายใหม่ ๆ ผ่านทางอินเทอร์เน็ต เพื่อนำมาสร้างสรรค์ผลงานเป็นลายผ้าแบบใหม่

2. การจัดเก็บและค้นคืนความรู้ พบว่าได้มีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าโดยการจัดทำเป็นหนังสือหมู่บ้านวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก หนังสือเกี่ยวกับวิธีการ ขั้นตอนของการทอผ้าพร้อมลายผ้าไว้ให้กับกลุ่มทอผ้า ได้มีการรักษาความเป็นเอกลักษณ์และมาตรฐานในการทอผ้าด้วยการรักษาลายผ้าเดิม และได้จัดทำศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑสถานลาวครั้งบ้านกุดจอกและเว็บไซต์ ไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชน และเข้าชมชุมชนอีกด้วย

3. การถ่ายทอดความรู้ พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าให้กับลูกหลาน มีการสาธิตการทอผ้าให้กับกลุ่มอาชีพทอผ้าจากพื้นที่ภายนอกต่าง ๆ ยังมีการสอนการทอผ้าให้กับผู้คนที่สนใจ เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าไม่ให้สูญหายไป แต่ปัจจุบันเกิดปัญหาและอุปสรรคด้านการถ่ายทอดความรู้ พบว่าการถ่ายทอดความรู้ของกลุ่มทอผ้า คือเยาวชนรุ่นใหม่ในชุมชนขาดความสนใจในอัตลักษณ์ผ้าทอลาวครั้ง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1. ควรมีการสนับสนุนและส่งเสริมให้เยาวชนในพื้นที่ตำบลกุดจอก เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้า เพื่อให้มีการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่รุ่นหลังต่อไป

2. ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาดูงานต่างพื้นที่ เพื่อเพิ่มพูนความรู้การทอผ้าให้มากยิ่งขึ้น

3. ควรมีการจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังเพื่อส่งเสริมในเรื่องของการทอผ้า เพื่อรักษาความเป็นอัตลักษณ์ไม่ให้หายไปจากชุมชน และเยาวชนเกิดความรัก ห่วงแหนในภูมิปัญญาของชุมชนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

1. ควรมีการวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าของชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหา และหาแนวทางการพัฒนาแก้ไขต่อไป